

P r i k a z i i o s v r t i

Uspomene Nikole Moscatella

Fabijan VERAJA, *Nikola Moscatello, savjetnik Jugoslavenskog poslanstva pri Svetoj Stolici. "Uspomene" u svjetlu dokumenata. Doprinos povijesti katolicizma u Jugoslaviji (1922.-1946.)*, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Rim, 2014., 424 str. + 16 tabla.

Ova knjiga* (trinaesta u nizu *Collectanea Croatico-Hieronymiana de Urbe*) s gledišta profesionalnog povjesničara ima dvije razine važnosti. Prva razina jest da je ona memaorsko štivo poteklo iz pera osobe koja je bila protagonist važnih političkih i napose crkveno-političkih zbivanja No, knjiga je samo djelomično memoarsko štivo – ona obuhvaća samo jedno razdoblje života Nikole Moscatella: od 1922. pa do 1946. Svojim je "Bilješkama" autor dao naslov "Neprijatelj Papin radi Kralja, neprijatelj Kralja radi Pape", a podijeljene su u sedam potpoglavlja: *Tuga za izgubljenim Zadrom* (str. 23-26), *Poziv u Beograd* (str. 26-28), *U Rimu* (str. 29-45), *Pitanje Zavoda sv. Jeronima* (str. 46-103), *Konkordat* (str. 104-157), *Drugi svjetski rat:1941.-1945.* (str. 158-198), *Na Poslanstvu F. N. R. Jugoslavije* (str. 199-214). Moscatello je pak ove svoje *Uspomene* pisao po sjećanju i nije ih dokumentirao. To je učinio Fabijan Veraja studijom "*Uspomene*" *Nikole Moscatella u svjetlu dokumenata* (str. 218-404), kojom omogućuje uvid u povijesni kontekst događaja o kojima je govor u *Uspomenama*. U studiji autor daje prednost samim dokumentima, koji su doneseni u četiri

---

* Ponešto sam pomagao pri pripremi i tisku ove knjige. Sa svime time u vezi bio sam u trajnom kontaktu s mons. dr. Fabijanom Verajom. Iz prve ruke sam se mogao osvjedočiti koliko je žara i ljubavi ulagao u ovu knjigu, koliko joj se radovao. Knjiga je izišla u srpnju 2014. i don Fabijan ju je, malo zatim, dobio u ruke. Bila je to zadnja knjiga, među brojnim, kojima nas je obdario. Mons. Vetaji sam najavio ovaj moj prikaz kad sam ga zajedno s rektorom našeg hrvatskog zavoda u Rimu mons. dr. Jurom Bogdanom posjetio u bolnici u Frascatiju gdje je, zbog svojeg pogoršanog zdravstvenog stanja početkom listopada završio, a nedugo zatim, pod konac istog mjeseca se i preselio u kuću Očevu. Bio je to naš zadnji susret. S poštovanjem se i zahvalnošću spominjem mons. dr. Fabijana Veraje i ovaj mu svoj prikaz, čije objavljivanje nije doživio, posvećujem u vjeri da sada u počinku Očeva doma moli za svoju Crkvu kojoj je tako vjerno i tako plodno služio kroz sav svoj svećnički život.

potpoglavlja: I. *Moscatellovo "Razjašnjenje" s državnim tajnikom kard. Gasparrijem* (str. 219-236), II. *Pitanje Zavoda sv. Jeronima u Rimu* (str. 237-336), III. *Djelatnost dr. Nikole Moscatella u vrijeme Drugoga svjetskog rata 1941.-1945.* (str. 337-395), te IV. *Dr. Nikola Moscatello i komunističke vlasti F. N. R. Jugoslavije 1945.-1946.* (str. 396-403), a tu je, na koncu, i *Dodatak: Iz oporuke Nikole Moscatella od 18. srpnja 1945.* (str. 404). Treba naglasiti da se ovdje ne radi samo o zbirci dokumenta (po vrsti: pisama, nota, izjava, zapisa..., u kojima se, među ostalima, pojavljuju imena don Frane Bulića, dr. don Jakova Čuke, prof. don Ivana Butkovića, mons. Jurja Mađerca, ali i mons. Montinija (budućeg pape Pavla VI.), kardinala Maglionea, Mayrona Taylora, osobnog predstavnika tadašnjeg predsjednika SAD-a kod Sv. Oca, itd.), donesenih kao prilog u potkrjepu onoga što je u tekstu rečeno, nego o pravoj povijesnoj studiji o problemima o kojima je u tekstu riječ. Ovdje je iskorišteno mnogo dokumenata, najviše iz Vatikanskog arhiva, a doneseni su uglavnom oni iz Moscatellova arhiva, u Verajinom posjedu, i to na način kako se to radilo u Povijesnoj sekciji Kongregacije za kauze svetih gdje je on više od dvadeset godina radio (1961.-1981) prije nego je imenovan dotajnikom Kongregacije. Na taj način čitatelj može stvoriti svoj sud na temelju autentičnih dokumenata, kritički proučenih u njihovu povijesnom kontekstu, te nije uvjetovan prethodnom prosudbom – kao svojevrsnim "filtrom" – samoga autora teksta. Upravo zato je za svakog čitatelja, a osobito za povjesničara, ova Verajina studija u drugom dijelu knjige u najmanju ruku jednako važna kao i tekst samih *Uspomena* iz prvog njezina djela. U tomu je formalna i sadržajna osobitost ove knjige.

U *Predgovoru* (str. 5-18) mons. Veraja, prijatelj i osoba od povjerenja mons. Moscatella, predstavlja pisca i njegove "Bilješke" (*Uspomene*). Same *Uspomene* popraćene su bilješkama koje je priredio mladi povjesničar Stipe Kljaić, a koje je Veraja po potrebi dopunio. Knjiga je opremljena i slikovnim prilogom u 16 tabla te *Kazalom osobnih imena* (str. 405-414). Ovo je štivo koje nas vodi kroz život i djelo mons. Moscatella, od Zadra gdje je na središnjem dalmatinskom teološkom učilištu bio duhovnik te potom profesor crkvene povijesti i kanonskog prava, do Rima, gdje je bio savjetnikom Jugoslavenskog veleposlanstva pri Svetoj Stolici. On, katolički svećenik, našao se u ulozi diplomatskog službenika u Veleposlanstvu nove države pri Svetoj Stolici, da savjetuje i tumači politiku novoga beogradskog državnog centra, posve drugih tradicija i opredjeljenja..., on, nekadašnji podanik habsburške dinastije, sada podanik Karadževića... Doista, hrvatski se narod

nakon sloma stare podunavske monarhije u kojoj je stoljećima bivstvovao, makar i razdijeljen, našao u novoj državnoj zajednici od koje je mnogo očekivao, ali u koju se brzo razočarao. Ona je već u svojim počecima očitovala snažne unutarnje suprotnosti i razlike sada u jedno spojenih svjetova, koje su se pokazivale oštrima i gotovo nepremostivima, a u pojedinim su trenutcima bile tako zaoštrene da su prijetile općim slomom, ili barem golemim nemirima i potresima te je kralj posegao za brutalnim mjerama suspenzije Ustava i uvođenja diktature... Tako ova knjiga koja poput mosta spaja nesretne domovinske prilike s onim rimskima, te one rimske s onim domovinskima, u međusobnom suodnosu i trajnoj refleksiji jednih na druge... Moscatello je u svemu tomu bio počesto jedinim i glavnim, u krucijalnim momentima gotovo usamljenim, ali ustrajnim protagonistom, koji je složenost pitanja s kojima se konfrontirao principijelno vodio k rješenjima koja su bila na tragu zaštite kako crkvenih tako i naših narodnih interesa... Zbog takvih stavova i upornosti kojom je vladao povjerenim mu zadacima i svladavao nemale prepreke, često je bio suočen s nerazumijevanjem (nažalost, valja to ovdje radi istinoljubivosti također istaknuti, među ostalima i od strane pojedinih članova ondašnjeg jugoslavenskog episkopata), izložen s raznih strana i razina raspoloženjima koja su mu zadavale muka, kritiziran i pozivan na odgovornost i tamo gdje je osobno bio samo neizravno involviran... Zbog toga naslov *Uspomena* "Neprijatelj Papin rad Kralja, neprijatelj Kraljev radi Pape" na slikovit i izražajan način izriče upravo te antinomije pred kojima se više puta nalazio ovaj trezveni i mudri crkveni čovjek.

Uz nagomilana političko-nacionalna pitanja koja su na unutarnjem planu opterećivala zemlju, u čijem je Veleposlanstvu u Vječnom Gradu bio savjetnikom komunicirajući s najvišim vrhovima papinskih rimskih ureda, dva su napose bila u kojima se svesrdno angažirao i koja je on – makar u *Uspomenama* kaže da je često "uzalud za toliko godina derao cipele na vatikanskim stepenicama" (str. 213) i da je povijest njegove službe bila povijest "njegovih neuspjeha" (str. 215.) – zahvaljujući svojim naporima i usmjerenjima uspio dovesti do povoljnog ili gotovo izvjesno povoljnog zaključenja: jedno je bilo pitanje Zavoda sv. Jeronima, kojemu je bilo od goleme važnosti sačuvati najprije njegov nacionalni i crkveni karakter, da bude mjestom za izobrazbu hrvatskoga klera, a onda i osigurati da mu rektorom bude naš čovjek. Konkretnije, na međunarodnom planu riješeno je pitanje vlasništva ove naše ustanove, tako je – zahvaljujući Moscatellu i, posredno, Pašičevoj Vladi (sic!) – priznata kao vlasništvo katolika

biskupija navedenih u dekretu *Slavorum gentem*. Beogradska Vlada nije nikada svojatala ili htjela prisvojiti Zavod, kako se netočno pisalo u ondašnjem katoličkom tisku! Pitanje kasnijeg spora između Svete Stolice i Vlade u pogledu Zavoda nešto je što je nastalo zbog krivih poteza od strane ondašnjih hrvatskih biskupa i veleposlanika Smodlake (Hrvata!), a što se, po Moscatellovim riječima, ipak moglo izbjeći, da je bilo trezvenijeg i racionalnijeg postupanja (str. 264.). Drugo je pitanje bilo pitanje Konkordata, tj. Sporazuma jugoslavenske države sa Svetom Stolicom. Moscatellova je uloga ovdje bila nešto iznimno u takvim pregovorima, i to voljom samog Kralja i na izričit njegov zahtjev. Naime, Kralj je htio da pregovore oko Konkordata, koje se inače od strane države uvijek povjeravalo, kako je to zapisao Moscatello, "naročitoj delegaciji ili nekom crkvenom dostojanstveniku ili visokom državnom funkcionaru, a nikada jednostavnom svećeniku" (str. 106.), povede upravo on, Moscatello, i to tajno, mimo apostolskog nuncija u Beogradu i mimo jugoslavenskog veleposlanika pri Svetoj Stolicu, te mu je tako "na ledja, mimo moje volje, pao taj posao pun odgovornosti i opasnosti, koji na mene nije spadao, nego u prvom redu na Apostolskog Nuncija u Beogradu i Poslanika pri Vatikanu" (str. 107.). Tom je ugovoru posvetio Moscatello svoju golemu energiju, znanje i umješnost, dovevši ga, u gotovo nemogućim uvjetima, do potpisivanja obiju strana, 25. srpnja 1935., no taj važan ugovor nikada nije ratificiran u beogradskoj Skupštini, nego je srušen pod pritiskom beogradske Srpskopравoslavne patrijašije. Moscatello će zapisati da Konkordat zaista nije sadržavao ništa što bi diralo u interese Srpske Pravoslavne Crkve, a i Vlada se svečano obvezala da se sve koncesije dane Katoličkoj Crkvi protežu i na Pravoslavnu, ako su u skladu s njezinim kanonima. On je imao samo osigurati Katoličkoj Crkvi jednakopravnost sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom... No, navest će dalje Moscatello, "ta je Crkva željela braniti nešto drugo. Svoju prevlast u zajedničkoj državi, prevlast koju nije htjela dijeliti ni skim. (...) Rasprava o Konkordatu pokazala je nažalost, da je Pravoslavna Crkva bila u stanju postići svoj cilj, pokazati svoju moć, a ta moć nije bila ni vjerske ni kulturne prirode, nego posve političke. Nisam u stanju opisati sve one burne prizore te protukatoličke i protubratske kampanje. Procvilile su 'gusle javorove' raznih guslara, u prozi i u stihovima. Sadržajem i formom tako je bila na niskom stupnju da je nadvisila sve što je do tada viđeno, ne samo kod nas, nego uopće u Europi" (str. 117.).

Tim je dakle dvama bremenitim pitanjima posvećeno najviše prostora u *Uspomenama*. Uz njih, Moscatello dalje govori i o

svojem djelovanju za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad se našao u nezavidnoj situaciji jedinoga diplomata pri Svetoj Stolici koji se nije uspio skloniti u Vatikan, te je ostao na teritoriju Italije, pod nadzorom najprije talijanskih fašističkih, a poslije i njemačkih okupacijskih vlasti. No to je i razdoblje njegovih akcija za pomoć na ovaj ili onaj način, ovomu i onomu, razdoblje u kojemu je teško doživljavao i proživljavao tragične događaje ratom zahvaćene Domovine i naroda, izloženog teškim nevoljama i podjelama koje će uroditi dugoročnim posljedicama i obilježiti, u kretanju između smjena različitih totalitarizama na našem prostoru, gotovo svu našu povijest druge polovice 20. stoljeća. Na kraju *Uspomena* pisac govori o prilikama u kojima se našao nakon etabliranja Titove F. N. R. Jugoslavije na međunarodnom planu, zahvaljujući i sporazumu Subašić - Tito, i dalje kao službenik Veleposlanstva, ali ne zadugo: nakon što se odazvao za njega i za život opasnom pozivu u Beograd, kamo je, kako piše, pošao "kao slobodan čovjek, a da nisam pristao uz 'Narodno-oslobodilački pokret', a još manje uz komunizam, poput nekih drugih činovnika Ministarstva, koji su pošli u Beograd" (str. 200s.), vratio se ponovno u Rim te mu je bilo posve jasno da ondje njegova služba, pod novim vlastodržcima ne može dugo trajati. Odbivši, najprije, nalog da zatraži odstupanje zagrebačkog nadbiskupa Stepinca, u cilju da se tako izbjegne podizanje optužnice protiv njega zbog njegove tobožnje suradnje s Pavelićevim režimom, a nedugo zatim i onaj drugi da zatraži od Vatikana da zaustavi u Europi naše franjevce jer im treba suditi kao ratnim zločincima, Moscatellu je došla depeša o umirovljenju. Tako je otišao zauvijek iz diplomatskih voda, ipak ostavši u Rimu. U odjeljku sedmog poglavlja koji je naslovljen *Zašto sam ostao u Rimu?* piše sljedeće:

"Moj je običaj, kod posjeta crkava, ako svjetlo dopušta, čitati nadgrobne i druge natpise. Na taj se način mnogo dozna, što nije lako naći u knjigama. To radim s osobitim zadovoljstvom u samotnim crkvama kad u njima nema žive duše. Jedna od takvih samotnih rimskih crkava jest San Gregorio al Celio, u jednom od najsugestivnijih predjela Rima, preko puta Palatina, a na malo koraka od Circo Massimo, Koloseja i Konstantinova slavoluka. Dakle, u srcu carskog Rima. U predvorju spomenute crkve, uz ostale nadgrobne spomenike, nalazi se i cenotaf Engleza Roberta Peckhama, savjetnika Kraljice, koji je umro u Rimu 1569. Tu se čita da je spomenuti 'emigrant' pošao u dobrovoljno izgnanstvo i ostavio sve što je čovjeku najdraže na ovome svijetu, jer bez velike žalosti nije mogao gledati otpad svoje domovine od katoličke vjere. Ovoga

gentlemana dobro razumijem. U njemu vidim i opravdanje za svoj boravak u Rimu. I mene u Rimu zadržava najviše strah da ne bih mogao gledati bez žalosti plansko rušenje vjere u narodu, kvarenje mladeži sa strane oružane ignorancije, koja traži dušu – ono što vrijedi u čovjeku – za komad crnog kruha. Gojim veliko pouzdanje u Boga i njegovu Majku i u naše ostale zaštitnike da ta žalosna rabota neće imati uspjeha i da naš narod neće pasti u nevjerstvo i dosljedno tome, u barbarstvo, nego će ostati vjeran svom pozivu kršćanskog i katoličkog naroda.” (str. 214.).

Eto, tako je mislio i takvih je uvjerenja bio mons. dr. Nikola Moscatello.

Zaključno, riječ je ovdje o važnoj i sadržajnoj knjizi. Ona nadopunjuje i obogaćuje naše poznavanje bremenitih crkveno-političkih pitanja između 1922. i 1946. Ona upućuje na daljnja istraživanja i nuka na nove i svježije zaključke. Ona, u konačnici, uza sve to i sa svime time, ocrtava lik svojeg autora mons. dr. Nikole Moscatella: on ovdje izranja kao duhovno i intelektualno izgrađena i samosvjesna osoba, osoba sposobna, realna i uporna, spremna na mukotrpan rad bez ljudskog priznanja i pohvale, ali spremna i na jasnu i odvažnu riječ i hrabro postupanje u momentima i na instancama kad bi netko drugi, moguće, lako ustuknuo. Ovdje upoznajemo osobu koja ima stav, i kad je potrebno jasno ga brani i iza njega stoji iz dubokog uvjerenja da je tako ispravno i da je tako potrebno jer je tako pravedno, pošteno i opravdano... Ovdje upoznajemo Moscatella kršćanina i svećenika, vjernog, profinjenog, koji je dobro i mudro razlikovao između onoga što je trajno i neprolazno u Crkvi i onoga što je vremenito, podložno promjenama i utjecajima, što je ljudsko i nesavršeno... Zato je objavljivanje ove knjige, uvjereni smo, bilo i potrebno i utemeljeno.

Nakon tolikih godina nepoznavanja, iz zaborava izranja pred nama lik mons. Nikole Moscatella, svećenika hvarske biskupije, *patria Dol, Insulae Pharensis* – rodom iz Dola, na otoku Hvaru – koji je umro u Rimu 13. srpnja 1961. i počiva na rimskom groblju *Campo Verano, daleko od svojih...* (usp. str. 16.). Uvjereni smo da se ta *daljina*, makar na onoj duhovnoj i spoznajnoj razini, zahvaljujući nemalom autorskom radu mons. dr. Fabijana Veraje te zalaganju mons. dr. Jure Bogdana, rektora Hrvatskog papinskog zavoda sv. Jeronima u Rimu kao izdavača, objavljivanjem ove sadržajne i lijepo opremljene knjige barem ponešto smanjila.

Marko Trogrlić
mtrogrlic@ffst.hr